

SPİNOZA'NIN KÖTÜLÜK SORUNUNA YAKLAŞIMI

Kudret ARAS¹

Geliş: 14.07.2023 / Kabul: 14.07.2023

Öz

Bu makalede Spinoza'nın kötülük sorununa ilişkin yaklaşımı ele alınacaktır. Spinoza'nın en önemli kitabı *Etika*'dır. Bu kitap, Varlığı saf ontoloji açısından ele aldığı gibi, varolanları da etik açıdan ele almaktadır. Bu nedenle Spinoza, temelde ahlak düşünceleri diyebileceğimiz düşüncelere karşı bir etik düşünce geliştirmiştir. Makalede öncelikle, ahlak düşüncelerinin, kötülük sorununa yaklaşımlardaki yanlış noktaları üzerinde durulacaktır. Spinoza kötülük sorunu ötesinde, saf bir olumlama düşüncesi geliştirerek, varolanların kipsel ilişkileri ve bakış açıları çerçevesinde ortaya çıkan, bir "kötü" ve "iyi" değerlendirmesi yapmıştır. Ruh ve beden paralelizmine dayanan bu düşüncede, bedenin zorunlu ve doğal işleyişi göz önünde bulundurularak, kötü olma hali, insan gücünü azaltan (keder) duygular çerçevesinde incelenmiştir. Öyleyse kötü olma hali, bir his ya da tutku olarak, insan doğasında temellenen ve insanın gücünü elinden alarak onu edilgin kılan bir duygu durumudur. Edilgin ya da köle olmaktan kurtulup özgür olabilmek için, duyguların doğalarının iyi anlaşılması gerekir. Bu durumda sorun bilmek değil deneyimlemek olarak; akıl da sahip olunan değil seçim yapabilen bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kötülük, İyi-Kötü, Yargı, Güç, Duygu, Tutku, Deneyim, Nedensel İlişki.

SPINOZA'S APPROACH TO THE PROBLEM OF EVIL

Abstract

In this article, Spinoza's approach to the problem of evil will be discussed. Spinoza's most important book is *The Ethics*. This book does not only deal with Being from the point of view of pure ontology, but it also deals with Beings from an ethical point of view. For this reason, Spinoza developed an ethical thought against what we can basically call moral thoughts. The article primarily focuses on the misconceptions in the approaches of moral thoughts against the problem of evil. Beyond the problem of evil, Spinoza developed a pure affirmation idea and made an evaluation of "evil" and "good", which emerged within the framework of the causal relations and perspectives of beings. In this thought, which is based on the parallelism of the soul and body, the state of being evil is examined within the scope of emotions that reduce human power (grief), taking into account the compulsory and natural functioning of

---

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Felsefe, araskudret@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3764-5107>.

the body. Therefore, the state of being evil, as a feeling or passion, is an emotional state that is based in human nature and makes human passive by taking his power away. In order to be free from being passive or enslaved, the nature of emotions must be well understood. In this case, we come to a conclusion that the problem is not to know, but to experience; and the mind is a power that can be chosen, not possessed.

Keywords: Evil, Good-Evil, Judgment, Power, Emotion, Passion, Experience, Causal Relationship.

Giriş

Felsefe tarihinde “metafiziksel, ahlaki ve fiziksel” olmak üzere kötülüğün üç türü üzerinde durulmuştur. Çoğunlukla da ahlaki ve fiziksel kötülüğün, metafiziksel kötülükten ileri geldiği düşünülmüştür. Kiriş’in de belirttiği gibi, örneğin “Leibniz’e göre, fiziki ve ahlaki kötülükler metafiziki eksikliğin sonucudur” (Kiriş 2008: 84). Aslında, Spinoza’nın tüm düşünme çabasının, kötülük düşüncesini metafizik temellerle açıklama girişimlerine karşı geliştirilmiş olduğu söylenebilir. O, metafizik üzerine temellenen ahlak düşüncelerine karşı, ontoloji üzerine temellenen bir etik düşünce ortaya koymuştur. Onun etiğinin temeli, ontolojik açıdan, hiçbir kötülüğün ve kötünün olmamasına dayanır. Çünkü varlık, saf olumlama değildir. Bu nedenle temelini metafiziksel ve fiziksel eksiklikte bulan tüm ahlak düşüncelerine karşıdır.

Ahlak felsefelerinde, kötülük, düşünülemez bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünceler açısından, kötülük, paradoks, oluş, hareket gibi kavramlar düşünülemezdir. Düşünülebilenler, iyilik, varlık, erdem gibi kavramlardır. Kötülük ve diğer düşünülemeyen kavramlar, duyuların bizi yanıltmasından kaynaklanan hakikat dışı görünüşlerdir. Özkan’ın da belirttiği gibi, “Sokrates, doğası itibariyle insanların iyi olduklarını ve kötülüğün arızı bir durum olup ortadan kaldırılabileceğini kabul etmekle, ahlak alanında tam bir iyimserlik sergilemiştir” (Özkan 2019: 7). Kötülük sorununun çözümü ise İyi ideasının bilinmesine bağlıdır.

Sokrates, herkesin aslında İyi’yi aradığını, kötülerin, iyinin doğası hakkında yanıldıklarını ileri sürmüştür (Özkan 2019: 11). Adam öldürmek isteyen birine, aslında bu senin hoşuna gittiği için yapıyorsun, yoksa kötülük olsun diye yapmıyorsun, öyleyse sen iyinin doğası konusunda yanılıyorsun diyerek “kötünün sübjektif olarak düşünülemeyeceğini”, “kimsenin isteyerek kötü olmadığını” ortaya koymuştur. Buradan da kötülüğün nesnel olarak saf olumsuzluk olduğu ortaya çıkmaktadır. Deleuze, böylece filozofların içine düştükleri bocalama durumunun arkasında “yargı” ögesinin olduğunu belirtmektedir (Deleuze 02/12/1980-2). Bunlar

iyiden hareket eden iyimser bakış açılarıdır. Bu tür felsefi düşünceler, “düşünmek” yerine “yargıyı” felsefeye koymuşlardır.

Bu açıdan Spinoza, felsefeyi bir yargı sistemi olmaktan kurtarması bakımından önemlidir. Aslında Spinoza da sürekli “kötülük yoktur” demektedir. Hem objektif hem de sübjektif olarak kötülük yoktur. İlk bakışta o da diğerleri gibi kötülük hatadır, kötü yanılan kişidir, diyormuş gibi görünür. Ama diğer filozoflardan çok farklı bir düşünce geliştirir aslında. Diğer filozoflar Varlığın üstünde bir “Bir” vardır ve bu en yüksek İyidir ve bu nedenle her şey İyiden gelir dedikleri için, kötülüğün bir hiç olduğunu, kötünün aslında olmadığını söylerler. Oysa Spinoza Varlığın üstünde bir “Bir” olduğunu kabul etmediği için Ne İyilik (le Bien) ne de Kötülük (le Mal) vardır, sadece tekil varoluş kipleri açısından iyi (le bon) ve kötü (le mauvais) vardır, demektedir.

Spinoza, *Etika* kitabının “Tanrı Üzerine” bölümünün son önermesi olan 36. Önermenin ek kısmında, insanların akıllarını kullanmayı bilmedikleri için, iyi ve kötü kavramlarının da içinde olduğu birçok kavramı, öteden beri edindikleri belli önyargılardan hareketle ortaya koyduklarını belirtir (Spinoza 2009: 43; E, I, 36, Ek). Ona göre, iyi ve kötü kavramlarını gerçek anlamda, yani insan doğasından itibaren düşünmemenin temelinde, final nedenler düşüncesi, önyargılar ve imgeleme yetisi vardır. Bu nedenle insan bakış açısından itibaren “kötü” görünen konular, zamanla metafizik bir dayanakla temellenen “kötülük sorunu”nu ortaya çıkarmıştır. Öncelikle “kötülük sorunu”nun, bir yanılı sorucu ortaya çıktığını Spinoza’nın nasıl temellendirdiğini incelemek gerekir.

1.Kötülük Sorununda Temel Yanılı Nedenleri

Spinoza’ya göre, kötülük sorunundaki yanılığın temel nedenlerinden biri, Tanrının, kendisine tapınsın diye, her şeyi insan için yaratmış olduğunun düşünülmesidir. Böyle bir düşüncedeki sorun, insanların “istenç ve itkilerinin bilincinde oldukları ölçüde kendilerini özgür” saymalarıdır (Spinoza 2009: 43; E, I, 36, Ek). Oysa Spinoza’ya göre her şey zorunlu olarak vardır ve insan “şeylerin nedeninin bilgisizi olarak” dünyaya gelir. İnsan, yaşamak için, gerçek nedenlerin bilgisini elde etme çabasına girmeliyken, kendini özgür sanarak, isteklerinin ve kendisi için yararlı olanın peşine düşmüştür. Ona göre, insanların kendilerini özgür sanmalarının nedeni, eylemlerinin nedenlerinin bilgisinden yoksun olmalarıdır: “İstencin ne olduğunu ve bedeni nasıl devindirdiğini hiç biri bilmez...” (Spinoza 2009: 83 / II, 35, Not). Bundan sonra insan zihni, yarar ve isteklerini elde etmek için her şeyi araçsallaştırmaya başlamıştır (Spinoza 2009: 44; E, I, 36, Ek). Ama Doğada yararlı

olanlar kadar sıkıntılı durumlar (depremler, fırtınalar, hastalıklar vs) da vardır. Bu defa da tüm bu kötülükleri, Tanrıların, insanların kendilerine karşı yaptıkları haksızlıklardan dolayı, öfkeye kapıldıkları için yaptıklarını ileri sürmüşlerdir. Böylece kötülük sorunu, insanın, Tanrının yasaklarına karşı gelmesi imgesiyle temellenmiştir. Oysa tüm bu kötü durumlara, dinsiz olanlar kadar dindar olanların da maruz kaldığı düşünülürse, yanılıgı kendiliğinden anlaşılır hale gelir. Bu nedenle Spinoza, insanların, kendi bakış açılarından itibaren, imgeleme ve yargılama yetileriyle ortaya koydukları “kötülük sorununu”, metafiziksel bir temele dayanarak açıklamalarını eleştirmiştir.

İnsanları, kötülük sorunu hakkında yanılıgıya sürükleyen diğer bir nokta da “final nedenler” düşüncesidir. Spinoza'ya göre final nedenler öğretisi, Tanrının mükemmelliğini ortadan kaldırır. Çünkü Tanrı bir amaca ulaşmak için çalışırsa, zorunlu olarak kendisinde eksik olanı istiyor olacaktır. Her şeyin bir amaca yönelik hareket ettiğini düşünenler, mesela bir çatıdan bir taş düşse ve bir adamı öldürse, bu durumda taşın adamı öldürmek için düştüğünü ileri sürerler. Çünkü onlara göre her şey sadece Tanrının istenciyle gerçekleşebilir. “O sırada rüzgâr esti, adam da oradan geçmek zorunda kaldı” dense de buna kani olmayacaklardır. Böyle bir düşünceyi savunanlar, ne zaman bir sorunla karşılaşsalar, Tanrının istencine sığınmak zorunda kalacaklardır. Oysa Spinoza'ya göre Doğada hiçbir amaç yoktur ve tüm final nedenleri insanlar kendileri uydurmuştur. Çünkü Doğadaki her şey “Doğanın belli bir bengi zorunluluğundan en yüksek eksiksizlik ile doğmuş”tur (Spinoza 2009: 45; E, I, 36, Ek). Spinoza'ya göre, final nedenler öğretisi, doğayı alt üst eder. Çünkü gerçekte neden olanı etki, etki olanı neden olarak gösterir. Doğada ilk olanı son yapar. En yüksek ve en eksiksiz olanı en eksik olana çevirir (Spinoza 2009: 45-46; E, I, 36, Ek).

Spinoza “beden” konusundaki yanılıgıların da “kötülük sorunu”nun temelinde yer aldığını belirtir: “Böyle bir sanatın nedenlerinin bilgisizi oldukları için, bedenün düzeneksel değil ama doğaüstü ya da tanrısal bir sanat tarafından yapıldığı ve hiçbir parçanın bir başkasına zarar veremeyeceği bir yolda oluşturulduğu düşüncesine kapılırlar” (Spinoza 2009: 47; E, I, 36, Ek). Bedenin mükemmel bir yaratım olduğu kabul edildiğinde de ondaki herhangi bir aksaklık kötülük sorununun temeli olarak görülmüştür. Oysa insanlar, bedenün birbiriyle ve dışarıyla ilişkisel düzenini ve nedenlerini bilseler, bedene zarar veren ve sonuçta bedeni ve zihni kötü yapan durumlardan kaçınma şansını elde edebilirler. Spinoza Tanrısal Doğada hiçbir kötülüğün bulunmamasına rağmen, kötülüğün kaynağının beden olarak ileri sürülmesinin de bir yanılıgı olduğunu gösterir.

Platon felsefesinde temelini bulan ve ahlak öğretilerinde savunulan görüşe göre, beden ve bedensel istekler kötülüğün kaynağıdır. Bunun dışında Descartes'ın ruh ve bedeni ayrı tözler olarak görmesi ve bedeni mekanik bir işleyiş olarak ruhtan ayırması da çok büyük bir yanılgıdır. Spinoza'ya göre zihin ve beden ikisi de eşit değerdeki farklı sıfatlara bağlı olan birer kiptirler ve tek töze nazaran aynı değeri taşırlar. İnsan zihnini oluşturan ideanın nesnesi bedendir ya da uzam kipidir. (Spinoza 2009: 63; E, II, 13). Bu nedenle bedenın doğasının göz ardı edilmesi, zihnin ve Doğanın da yanlış anlaşılmasına yol açmıştır. Descartes'a göre ruh eylerken beden edilgindir; beden eylerken ruh edilgindir. Asıl olan da ruhu beden karşısında etkin kılmaktır. Oysa Spinoza ruh ve bedenın aynı anda etkin ya da edilgin olduğu bir paralelizm düşüncesi ileri sürer ki bu düşünce, ruh kadar bedenın de özelliklerinin bilinmesiyle elde edilecek bir bilgelik yolunu hazırlar. Spinoza, klasik ruh anlayışının ötesinde bir düşünce geliştirdiği için ruh yerine artık zihın kavramını kullanmıştır. Spinoza'ya göre zihın, bedenle beraber düşünebilme yetkinliğini kullanmaktadır. Beden bir şeyi algılamaya ne denli yatkınsa zihın de o denli yatkın olur (Spinoza 2009: 64; E, II, 13, Ek).

Spinoza paralelizm öğretisi ile birlikte ortaya çıkan eşitlikçi bakış açısından itibaren (tek töz vardır, tözün birbirine eşit sonsuz sıfatları, her bir sıfatın birbirine eşit sonsuz kipleri vardır), kötülük ve iyiliğin ötesinde bir "kötü" ve "iyi" düşüncesi ortaya koymuştur. Diğer filozoflar gerçekliği sadece varlığın üstündeki en yüksek İyiye tahsis ederek, kötülüğün yokluğunu metafizik temellere dayanarak ileri sürerken, Spinoza tek töze bağlı ve zorunlu olan Bir-Bütün varlığın, tamamen olumlu olduğu saf bir ontolojik düşünce ortaya koymuştur. Saf olumlu Varlık açısından, kötülük (le mal) ve iyilik (le bien), olsa olsa Varlığın yanlış anlaşılmasıdır.

Bu nedenle kötü (le mauvais) ve iyi (le bon) bedensel varoluşların tekil bakış açılarından itibaren, insan doğası ve duygular açısından ele alınmalıdır.

2.Doğa Yasaları Açısından İyi ve Kötü

İnsanlar, öteden beri, kendileri için yararlı olana "iyi", yararlı olmayana "kötü" demişlerdir. Spinoza, bu ifadelerin, birer yargı olduğunu, şeylerin Doğasını anlamakla değil de imgeleme yetisiyle elde edildiğini belirtir. Bu imge, öncelikle her şeyde bir düzenin olduğunu ileri sürer. Şeyler bize duyular tarafından verildiğinde, onları kolayca imgeleyebiliyorsak iyi düzenlenmiş deriz ama karşıt durumda kötü düzenlenmiş deriz. Demek ki Tanrının her şeyi düzen içinde yarattığı söylemi, bizim imgelememizin bir sonucu olarak önü sürülmüş ve Tanrıya atfedilmiştir. Bu nedenle,

düzensiz olarak imgelenen durumlara “kötü” denmiştir. Oysa Spinoza’ya göre, doğada asla kötü yoktur.

İnsanların kötü olarak değerlendirdikleri durumlar, duygusal etkilenişlerindeki farklılıklara dayanır: “Kafalar ne denli ayrıysa, beğeniler de o denli ayrıdır” (Spinoza 2009: 49; E, I, 36, Ek). İnsanlar her yerde bir uyum olduğunu düşünseler de, bir kimseye iyi gelen başkasına kötü gelmektedir, birine düzenli gelen başkasına karmaşık görünmektedir. Bu durum, insanların, beyinlerinin yapısına göre karar verdiklerini ve şeyleri anlamaya çalışmaktan çok imgelediklerini gösterir. Kötülüğe, imgeleme düzeyinden bakıldığından dolayı, doğadaki eksiklikler, çürümeler, çirkinlikler ve kabahatler bir türlü anlaşılammıştır.

Bu nedenle Spinoza, şeylerin eksiksizliğinin, yarar, fayda ve düzenden itibaren değil de “yalnızca doğaları ve güçleri yoluyla yargılanması” gerektiğini ileri sürer (Spinoza 2009: 50; E, I, 36, Ek). Şeylerin eksiksizliği asla insanların o şeyleri hoş ya da nahoş görmelerinden kaynaklanamaz. Bu eksiksizlik sadece zihinsel düşünce ile kavranabilir. Buna göre öncelikle bilinmesi gereken şudur ki Tanrının doğası ve nitelikleri zorunlu olarak vardır ve birdir. Tanrı her şeyin özgür nedenidir, Onsuz hiçbir şey olamaz ve kavranamazdır. Böyle olunca da hiçbir şey özgür istenci yoluyla var değildir tam tersine her şey Tanrının sonsuz gücü tarafından belirlenmiştir.

Spinoza, kötülük sorununu, diğer filozoflardan farklı olarak evrensel doğa yasaları çerçevesinde ele almıştır. Onun öne sürdüğü temel noktalar şunlardır: insanlar doğa düzenini bozmazlar; insanların, eylemleri üzerinde mutlak güçleri yoktur; insan, tıpkı diğer kipsel varoluşlar gibi, doğa yasaları tarafından belirlenmiş bir varlıktır; insan doğasında, kusurlu, küçümsenecek, tiksiniyecek bir taraf yoktur. Spinoza için, kötülük ve iyilik yoktur ama her bir kişiye ve kişilerin her bir anına göre değişebilen iyi ve kötü olma halleri vardır. Bu nedenle “kötülük” sorununu, ”kötü olma halı” olarak değerlendirerek, beden ve zihnin eşzamanlı olarak edimde buldukları, “duyguların doğası”ndan itibaren anlama çabasına girmiştir. Amacı, duyguların gücünün, beden ve zihnin gücünün azalması ya da artması üzerindeki etkilerini incelemektir. Çünkü insan açısından gücünün azalması kötü, artması ise iyidir. Spinoza, duyguları sadece insandan itibaren açıklamanın eksik olduğunu bildiği için, etkileniş (*affection*) ve duygu (*affectus*) arasında ayrım yapmaktadır. Etkilenişler, bizi dışardan etkileyen duygulanış halleridir. Duygular ise “bedende onun kendisinin etkinlik gücünü artıran ya da azaltan, ona yardımcı ya da engelleyici olan etkilenişler ve bu etkilenişlerin ideaları”dır (Spinoza 2009: 108; E, III, 3. Tanım). Eğer etkilenişlerin yeterli nedeni biz isek duygular birer eylemdir; bu durumda

etkinizdir ve iyi olma hali içineyizdir, eğer etkilenişlerin yeterli nedeni biz değilsek, duygular birer tutkudur (*passion*); bu durumda da edilginizdir ve kötü olma hali içindeyizdir. Böylece Spinoza, tutkular sorununu, özgür istençle açıklamanın ötesinde, neler yapabileceğini bilemediğimiz bedenın zorunlu ve nedensel varoşundan itibaren açıklayarak, ezber bozan bir etik ve güç düşünçesi geliştirmiştir.

3.Kötülüğün Bedenin Yapabileceklerinden İtibaren Düşünülmesi

Spinoza'nın kötülük düşünçesinin, Platon'la başlayıp en gelişmiş halini Leibniz'de bulan kötülük düşünceleri ile hiçbir ilgisi yoktur. Rasyonalist ahlakçılık diyebileceğimiz bu düşüncelerde ileri düzeyde bir optimizm hakimdir. Buna göre kötülük hiçliktir, varolan sadece İyiliktir; varoluştan üstün olan İyilik varolan herşeyi belirlemektedir. Oysa Spinoza'da iyilik de kötülükten daha fazla bir anlam taşımaz. Ona göre Doğada ne İyilik ne de Kötülük vardır. Spinoza şunu hatırlatır: “İnsanlar özgür doğsalardı, özgür oldukları sürece, iyiliğe ve kötülüğe ilişkin hiçbir kavram oluşturmazlardı” (Spinoza 2009: 227; E, IV, 68).

Spinoza, insanların özgür istence sahip olduğı düşünçesine karşı zorunluluk düşünçesini ortaya koymuştur. Bu durum istençten ziyade güç düşünçesini öne sürmekte ve bedenin önemini ortaya koymaktadır. Bedene ve zihne güçler açısından bakıldığında, bedenin gücünün, çoğı zaman zihnin gücünü aştığı fark edilebilir. Spinoza, “...belirtmem gerek ki, eğer sessiz kalmak ve konuşmak eşit çlçüde insanın gücü içinde olsaydı, durum insan sorunları açısından çok daha sevindirici olurdu. Ama deneyim yeterinden öte gösterir ki, hiçbir şey insan denetiminden dil denli uzak değildir” (Spinoza 2009: 112; E, III, 2, Not) diyerek bedenin gücünü göstermek istemektedir. İnsanların, kendileri için kötü olan şeyi görmelerine rağmen bundan vaz geçememeleri de bu duruma güzel bir örnektir. Bu örnekler bize “özgür istencimizin olmadığını” gösterir. Spinoza'ya göre, insanlar bebeğın memeyi özgürce aradığını, öfkeli insanın oç almayı, korkak insanın kaçmayı özgürce istediğini sanırlar ama bu doğru değildir. İnsanlar eylemlerinin bilincinde olsalar da bu eylemlerin nedenlerini bilmedikleri için özgür olduklarını sanırlar (Spinoza 2009: 112-113; E, III, 2, Not).

Spinoza'yı Descartes'tan ayıran önemli temel noktalardan biri de özgür istencimizin olmadığını ileri sürmesidir. Ona göre, zihin, bir şeyleri istemeye her zaman bir neden tarafından belirlenir. Descartes zihne nazaran iradenin sınırsız bir yetkinlikte olduğunu ileri sürerken, Spinoza, istencin zihinden ayrı ve daha geniş olduğunu kabul etmez (Spinoza 2009: 99; E, II, 49, Not). İstencin, doğrulama ya da yadsıma yetisi olduğunu ileri sürerek, zihnin “bir şeye itilmesine ya da ondan uzak durmasına

yol açan” istekten ayırır (Spinoza 2009: 96; E, II, Ön 48, Not). Mutlak anlamda özgür olmamızın nedeni de istenç ve zihnin bir ve aynı olmasından ileri gelir.

Zihnimizin kararları, aslında, “itki”lerdir ve bedenün çeşitli yatkınlıklarına göre değişirler. Spinoza, zihnin beden üzerinde mutlak bir gücünün olduğunu dile getiren düşüncelere karşı, zihnin kararının, itki ve bedenün belirleniminin, eşzamanlı olduğunu belirtir. Bunlara zihin tarafından bakıldığında “karar”, bedenün devim ve dinginlik yasaları bakımından bakıldığında “belirlenim” olarak adlandırılırlar. Zihin her halükarda bedenle birlikte eşzamanlı olarak hareket ettiği için bedene tabidir. Mesela anımsamak, unutmak, rüyada konuşmak da zihnin gücü dâhilinde değildir. Bunlar da bedenün kendiliğinden devinimi sonucudur (Spinoza 2009: 113; E, III, 2, Not). Sonuçta beden de zihin de birçok noktada yaşanan tutku ve duygu durumlarına karşı mutlak bir güce sahip olamıyorlar. Spinoza’ya göre, bizi edilgin kılan tutkuların işleyişine, sadece, dışsal nedenleri bilinirse müdahale edilebilir (Spinoza 2009: 115; E, III, 4). Tutkuların gücü, zihnin tek başına üstesinden gelebileceği bir durum değildir. Bu nedenle, istenç ve itkinin doğasını iyi bilmek son derece önemlidir. Bunlar sadece zihnin güçleri değil, aynı zamanda bedenün de güçleridir ve iyi ve kötü yargılarından önce gelirler.

“Kötü” ve “iyi” her bir bireyin tekil yargılarıdır ve temelini itki ve istençten alırlar: bir şeye yönelik çabamız, istencimiz, itkimiz olduğunda, bu şeyin iyi olduğu anlamına gelmez. Tam tersine bir şeye yönelik itkimiz, istencimiz, çabamız olduğu için o şeyi iyi olarak yargılarız. Spinoza’ya göre, istek de istenç de conatus (varlığını sürdürme çabası) ile ilişkilidir. Conatus “verili ya da edimsel bir özür” (Spinoza 2009: 115-116; E, III, 7). Conatus, sonlu değil ama belirsiz bir zamanı içerir. (Spinoza 2009: 116; E, III, 8). Spinoza açısından önemli olan conatus’un sadece zihinle alakalı bir şey olmamasıdır. Conatus, sadece zihinle ilişkili olduğunda *istenç*, aynı zamanda hem zihin hem de bedenle ilişkili olduğunda ise *itki* olarak adlandırılır. İstenç, itkilerin bilincinde olma halidir.

Spinoza etiğinin temeli, her şeyin eşit olduğuna dayanır. Spinoza tözün tek olduğunu, töze bağlı sonsuz sıfatlar olduğunu, ve her bir sığata bağlı olan sonsuz sayıda kiplerin var olduğunu ileri sürmektedir: “Ben iki ayrı sığatta ifade edilen tözün tek ve aynı modifikasyonuyum. Sıfatlar açısından ikiyim, töz açısından birim” (Deleuze: 02/12/1980-1). Bu anlamda kipler de eşit değerdeki sıfatlara bağlı olarak kendi aralarında eşit değere sahiptirler. Etik düşüncesinde insanın kaderi bedene bağlı olarak anlaşılır. Eğer bedenim hızlıysa (bu moleküler ve içsel bir hızdır) ruhum da hızlıdır, bedenim yavaşsa ruhum da yavaştır. Ruh ya da bedenden biri hızlı ya da

yavaşıya diğeri de onunla beraber hızlı ya da yavaş olur. Buradan ruh ve bedenin paralel olduğu öğretisi ortaya çıkar.

Spinoza'nın, şaşırtıcı olan bedendir “bir beden neler yapabileceğini bilemiyoruz” (Spinoza 2009: 110; E, III, 2, Not) sözü, bu paralelizme hâle getirmez çünkü onun söylemek istediği şey, bizim bedenimizin, uzamın bir kipi olarak sahip olduğu hızlılık ve yavaşlık özelliklerini bilmememizin birçok şeyi anlayamamız önünde engel olduğunu belirtmek istemektedir. Bedenin bilinçdışı özelliklerini bilmek bu açıdan önemlidir. Kötülük ve iyilik yoksa da sahip olduğumuz bedensel özelliklerimizden itibaren bizim için iyi ve kötü olan duygular ve durumlar vardır. İnsan bir varolma tarzıdır, insan düşünen moleküller arasındaki hızlılık ve yavaşlık ilişkilerinin ve uzam molekülleri arasındaki hızlılık ve yavaşlık ilişkileri toplamıdır.

Varolanlar varlık değildir, kiplerdir, varolma tarzlarıdır. Spinoza, kötülük meselesine varolma tarzları açısından bakmaktadır. Bu nedenle kötüye öz ve değerler açısından bakmamaktadır. Deleuze Spinoza'nın kötüye, tekillikler açıdan yaklaştığını söylüyor. İyiyi erdeme, değere; kötüyü erdemsizliğe, değersizliğe taşımamak önemlidir. Bir beden neler yapabileceği önceden bilinemez. Tekilliklerimizin derinine inince orada niceliksel farklılıklar vardır. Niceliksel ayırım, her şeyi yapabileceği şeyle tanımlamaktır. Bu nedenle “akıl” sahip olunan bir şey değildir, insanın olabileceği şeydir. Buradan da Güç düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Güç açısından her şey tek ve biriciktir. Ve tekillikler arasında sonsuz farklılıklar vardır. Bir insan şu ya da bu güce sahip olunca varlıkların niceliksel merdivenine yerleşebilir. Sorun varlıkta devam etmektir, gücü korumak değil. Bu açıdan insanın başına ne geliyorsa gücü yüzünden gelmektedir. Gücü karşıya kullanarak güç artmaz. Güçlü oldukça varlık üstlenilebilir. Güç, insanların, edimsel ve tutkusal olarak yapabildiklerinin toplamıdır. Bir şeyin iyi ya da kötü olduğunu bilmek zor değildir, bu bilinebilir ama sorun ahlaki değildir. İnsan yaptığı şeyi “defalarca yapabilir miyim?” diye kendine sormalıdır. Yaptığım eylemi defalarca yapabilir miyim? Bu nedenle kötülük sorununu güç ve duygular açısından değerlendirmek gerekir.

Bundan dolayı, Spinoza için, kötü olma haline ya da tutkulara karşı, zihin, mutlak güç sahibi değildir. Descartes'ı bu noktada eleştirmiştir. Ona göre Descartes, tutkuların doğasını, güçlerini incelemiş olsa da boşa bir çaba sergilemiştir çünkü sonuçta zihnin duygular karşısında mutlak bir gücü olduğunu ortaya koymuştur. Spinoza'ya göre “doğada onun herhangi bir kusuruna yüklenebilecek hiçbir şey olmaz; çünkü o her zaman aynıdır, kuvveti ve etkinlik gücü her yerde bir ve aynıdır”

(Spinoza 2009: 107: E, III, önsöz). Tutkular olan nefret, sevgi, öfke, haset vb. duygular, geri kalan her şey gibi doğanın aynı zorunluluk ve kuvvetinden meydana gelirler. Bu nedenle duygular da geometrik yöntemle ortaya konulabilirler. Descartesçı yaklaşımda, kötü olma halinden kurtulmak için, duyguları bastırıp zihni tutkulara karşı egemen kılmak gerekir. Böylece insan kötü olma halinden kurtulup, daha huzurlu bir hayat yaşayabilir. Metafizik hakikatler ise “düşünüyorum o halde varım” çıkarımı ile sadece zihinsel meditasyon yoluyla elde edilir. Yani tutkular incelemesi fizik dünyada daha iyi yaşayabilmek için hangi yolları izleyebileceğimizi bize gösterir, bu yol da genel anlamda söylenirse tutkuları bastırmadır.

Oysa Spinoza, duyguların insan doğasının en önemli ögesi olduğunu, bedensel işleyişin zorunlu gücü ile açıklanabileceğini, nedenlerinin bilinmesi ve anlaşılması gerektiğini düşünür. İnsan tüm doğa ile yani Bütün ile olan bağına duygulardan hareketle kurabilir. Duyguların nedenleri bizi her şeyin nedeni olan Tanrıya götürür. Tutkularının kölesi olan insan, duyguların nedenlerini bilmeyen biridir ve ikinci ve üçüncü bilgi türlerini bilemediği için varlığın bütününe ya da Tanrısal doğayı bilemeyen, ona eksiklik atfeden biri olur. Bu durumda, duyguları bilemeyen metafizik hakikatleri de bilemez. Duyguların bilgisi hakikatle kurulan bağ açısından da önemlidir. Demek ki Spinoza'da ruh ve beden aynı değerde olduğu için ikisi de bizi aynı yolda hakikate götüren biri uzam sıfatına diğeri düşünce sıfatına bağlı olan aynı özsel değerde olan kipsel varoluşlardır. Önemli tanım buradan çıkmaktadır: “zihin ve beden kimi zaman düşünce sıfatı altında kimi zaman uzam sıfatı altında kavranan bir ve aynı şeydir” (Spinoza 2009: 110; E, III, 2, Not). Zihin ve bedenin etkinlik ve edilginlik düzeni eşzamanlıdır. Şimdiye kadar duygularla ilgili sorunlarda bedenden ziyade zihnin gücü üzerinde durulduğu için duyguların gücü doğru anlaşılmamıştır. Dolayısıyla iyi ve kötü kavramları da insanların zanları çerçevesinde ortaya çıkmışlardır. Bu durumdan kurtulabilmek için, Spinoza, içkin bir düşünce geliştirmiştir.

Spinoza insan bedeninin oldukça karmaşık olduğunu, bu nedenle zihnin, bedenin tamamını bilemediğini belirtir. Ama beden etkilenişlerinin ideaları insan zihninin doğasını oluşturduğu sürece Tanrıdadırlar (Spinoza 2009: 74; E, II, 19, Tanıt). Demek ki eğer zihnimizi bedendeki etkilenişlerin ideasını nedensel ilişkiler açısından göz önünde bulundurursa o zaman bedenın ideasına sahip olabilir. İnsan eğer dışsal nedenler ağını takip ederse, şeylerin yeterli idealarını bilebilir yoksa eğer imgeleme düzeyinde kalırsa, onların yeterli bir bilgisini taşıyamaz (Spinoza 2009: 79; E, II, 26, Tanıt). Çünkü insan zihni sadece bedenın etkilenişlerini bilir, idealarını bilmez (Spinoza 2009: 79-80; E, II, 28, Tanıt). Bu durumda zihnin içkin bir

düzelmeden itibaren düşünmesi gerekir.” Kesin olarak belirtiyorum ki zihin, eğer şeyleri dışsal olarak yada rastlantısal durumlar yoluyla görmeye belirlenmişse, kendisinin, bedeninin ve dışsal cisimlerin yeterli bir bilgisini değil ama yalnızca karışık bir bilgisini taşır...Ama eğer içsel olarak şu ya da bu yolda düzenlense şeyleri açık ve seçik olarak görür” (Spinoza 2009: 81; E, II, 29, Not). Demek ki içkin düşünme nedensel ilişkiler üzerine düşünmek demektir. Bu da varlığa güçler açısından bakmayı gerektirir.

Kötülük düşüncesinin gerçekliğini anlamak için, Bütün’ün işleyişini çözümlemek gerekir. Tekil şeyler, nedensel bağlantıları yoluyla, bütün içinde anlama sahip olabilirler. Spinoza’nın düşüncesi içkin bir düşünme edimini gerektirir. Çünkü her şey birbiriyle içsel bir nedensel ilişki içindedir ve her şeyin nedeni tek tözdür. Hiçbir şey boş yere olmaz ve meydana gelmez. Nedensel ilişkileri çözümlleyen insanlar, ilişki ağlarını kendilerine yük görmezler tam tersine zihinleri dışa açıktır. Her şey zihnimizin etrafında dönmez, zihnimiz her şeyin içindedir. Böyle olmasına rağmen neden sanki zihnimiz her şeyin temelinde ve her şeyin kurucusu gibi gelir? Bunu anlamak için Spinoza’nın yaptığı üç bilgi türünü iyi kavramak gerekir. Algılardan itibaren evrensel ideler oluşturursak bu ideler bulanık ideler olur. Duyular ve imgeleme gücü karışık ve bulanık bilgiler verirler. Bunlar birinci tür bilgilerdir. Karışık bilgilerden kurtulmak için ikinci tür bilme önemlidir. Şeyleri ortak özelliklerinden itibaren yeterli idealarıyla kavriyorsak bu da akılsal ya da ikinci türden bilgi olur. Üçüncü tür bilgi ise sezgisel bilgidir ki bu bilgi, Tanrının belli yüklemelerinin biçimsel özünün yeterli bir ideasından şeylerin özlerinin yeterli bilgine ilerler. Yanlışığın nedeni birinci tür bilgidir, ikinci tür bilgi zorunlu olarak doğrudur, üçüncü tür bilgi ile doğru ve yanlışı birbirinden ayırırız.

Spinoza’da kötü olma hali, insanı güçsüzlüğe sevk eden, keder ya da varlığı yadsıma duygusu olarak; iyi olma hali ise, gücümüzü artıran, neşe ya da varlığı olumlama duygusu olarak karşımıza çıkmaktadır. “İyilik ile burada her türlü hazı ve ona katkıda bulunan herşeyi, ama özellikle ne olursa olsun özlemi doyuranı anlıyorum. Kötülük ile her türlü acıyı ve özellikle özlemi düş kırıklığına uğratanı anlıyorum. Çünkü bir şeyi iyi saydığımız için istemeyiz, istediğimiz için iyi deriz, kaçındığımız şeylere de kötü deriz. Öyleyse herkes neyin iyi neyin kötü olduğu duygusuna göre yargıda bulunur. Açgözlü biri paranın bolluğunu en iyi, paranın yokluğunu en kötü şey olarak yargılar. (Spinoza 2009: 139; E, III, 39, Not).

İnsanlar duyguların nedenlerini bilirse, kötü olma hallerinden de kurtulabilirler. Duyguların doğal işleyişini bilmek bu nedenle önemlidir. Mesela “başkasından

nefret eden biri ondan daha büyük bir kötülük göreceğinden korkmadıkça ona kötülük yapmaya çabalayacaktır ve buna karşı başkasını seven biri aynı yasaya göre ona iyilik yapmaya çabalayacaktır” (Spinoza 2009: 138; E, III, 39).

Spinoza’da temel duygular olan haz ve acı duyları birer edilginliktir. Haz, zihnin daha büyük bir eksiksizliğe geçmesini sağlayan edilginlik, acı ise daha küçük bir eksiksizliğe geçmesini sağlayan bir edilginliktir. Hem zihin hem de beden ile ilişkili haz duygusu hoşlaşma ya da neşe, acı duygusu ise keder ya da hüzdür (Spinoza 2009: 118; E, III, 11, Not). Spinoza’ya göre gücümüzü azaltan duyguların üstesinden yine duygularla başa çıkabiliriz: Nefret karşı nefret ile artar ama sevgi ile yok edilebilir. (Spinoza 2009: 142; E, III, 43).

İnsanlar, duyguların nedenlerini anlayıp onlarla baş edebildikçe, keder duygusunun üstesinden gelip gücünü artırdıkça özünü keşfedebilir ve hakikati bilip sezebilir. Böylece, Descartes, tutkularla baş etmeyi ayrı, meditasyonu ayrı bir yol olarak ortaya koyarken, Spinoza hakikate giden yolu, duyguların güç açısından değerlendirmesinde bulmaktadır. Bu nedenle insanların tüm ilişkilerinin nedensel çözümlemesi, kötünün teşhisi açısından önemli olmaktadır. Spinoza bu çözümlemede kötünün hastalıkla olan bağına da değinmektedir.

4.Kötünün İlişkiler Düzleminde Çözümlemesi

Spinoza iyi ve kötuden, insanın yararı çerçevesinde bahseder. Mesela bir hayvanı yemek için, onun varolduğu ilişkiyi yıkıma uğrattığımızda kötülükten söz etmek hiç aklımıza gelmez. İnsanlar, bedenimiz bir eylem içinde yıkıma uğradığında, ilişkimiz çözümlenip dağıldığında ya da ilkece bizimle uyuşan ve ilişkisi bizimle birleşebilir olan bir varlığı yıkıma uğrattığımızda kötülükten söz ederler. Bu durumda kötülük, bizim bakış açımızdan itibaren ortaya çıkmaktadır. Bizim bakış açımızdan kötülük, kötü bir karşılaşmadır, bir ilişkinin çözümlenip dağılmasıdır. Bu çözümlenip dağılmalar, bedenimize etki eden zehir tarzındadırlar. Deleuze’ün de belirttiği gibi “Spinoza’ya göre, bir insanın maruz kaldığı kötülük her zaman hazımsızlık, intoksikasyon, zehirlenme tarzındadır” (Deleuze 2013: 246). İnsanın insana yaptığı kötülük, zehir ya da sindirilmeyen bir etki yapmaktadır. Bu noktada Spinoza Adem’in yediği yasak meyve örneğini vermektedir. Tanrı aslında Adem’e meyveyi yasaklamadı, ona meyvenin kendisine zarar vereceğini, onun gücünü düşüreceğini ona vahyetti ya da bildirdi, “tıpkı bize doğal anlama yetisi yoluyla zehrin ölümcül olduğunu vahyetmesi gibi” (Spinoza 2014: 134; mektup XIX). Yani doğal yasa zaten bize, bizi zehirleyen ya da zarar veren şeyleri bildirir, Tanrı da vahiy ile Adem’e bunu bildirmiştir. Eğer Adem araştırma yapsa, aklını kullansa, doğal ışığı takip etse aynı uyarıyı fark ederdi.

Demek ki Spinoza kötülüğü, doğamıza zehir etkisi yapan, ilişki bağlarımızı koparan bir etkileniş hali olarak yaklaşmaktadır. Bylenberg de Spinoza'ya “Benim erdemsizlik dediğim şeylerden, kendilerinde erdemsizlik barındırdığı için değil, sizin tekil doğanıza ters düştüğü için sakınıyorsunuz. Bunlardan tıpkı bize tiksinti veren bir yitecekten kaçındığınız gibi kaçınıyorsunuz” (Spinoza 2014: 164-165; Mektup XXII) diyor. Spinoza'nın Etika'sı aslında kötülük probleminde bir cevap niteliğinde olsa da, Etika'da kötülük sorunu açıkça ele alınmamıştır. Ama Bylenberg ile yaptığı yazışmalarda kötülük sorununa ilişkin oldukça önemli ip uçları ortaya çıkmaktadır.

Bylenbergh bu yazışmalarda birçok noktayı yanlış anlamıştır. Mesela kötü karşılaşmaların kötü olduğunu anlamıştır. Oysa kötü karşılaşmalar da kötü değildir. Çünkü ilişkiler düzeninde sadece birleşmeler vardır, ilişkiler düzeninde de kötülük bir hiçtir. Tamamen olumlu birleşmeler alanı olan Varlık açısından, her ilişki birleşmesi iyidir. Bu nedenle, kötü olma hallerinde bile, bir hiç olduğu düşünülerek yani olumlanarak yine gücümüzü düşürmeme noktasına gelebiliriz. Mesela bir zehirlenme durumunda bile Doğa açısından hiçbir kötülük yoktur. Bu durumda da bedenimin dağılıp başka ilişki içinde birleşmesi söz konusudur. Ama bizim bakış açımızdan bu bir kötülük olarak görünür. Benimkine benzer bir bedeni yıkıma uğrattığımda da aynı durum geçerlidir çünkü onunla karşılaştığım koşullarda bu beden benim doğamla uyuşmamıştır. Bu nedenle bu bedenin parçalarına benimle uyuşan yeni bir ilişki dayatmak için elimden geleni yapmaya belirlenmişimdir. Demek ki kötü kişi de tıpkı erdemli kişi gibi kendisi için iyi ve yararlı olanı aramaya belirlenmiştir. Deleuze'ün de belirttiği gibi Bylenberg'in ilk yanlış anlaması da buradan kaynaklanır. O, Spinoza'nın kötü kişi kötülüğe belirlenmiştir, dediğini sanmıştır. Her zaman belirlenmiş olduğumuz, conatus'umuzun yaşadığımız etkilenişlerce belirlendiği doğrudur. Ama Spinoza'ya göre hiçbir zaman kötülüğe belirlenmeyiz. Gerçekleştirdiğimiz karşılaşmalar ve bu karşılaşmaların koşullarına göre bize iyi geleni aramaya belirlenmişizdir. Kısacası kötülük, bir hiçtir çünkü ilişkilerin hiçbir bileşimini, hiçbir bileşme yasasını ifade etmez. Her karşılaşmada, ister bir şeyi yıkıma uğratabayım ister yıkıma uğrayayım, kendinde iyi olan bir ilişkiler bileşimi meydana gelir. Karşılaşmalar bütünsel düzlemde ilişkilerin bütünsel düzeniyle örtüşürler.

Özler düzeninde de kötülük yoktur. Mesela ölümümüz nedeniyle bedensel ilişkilerimizin çözülüp dağılması da kötü değildir. Çünkü uzamlı parçalar, özümüze ilişkin değildir. Varolmaya başladığımız andan itibaren özümüz conatus'tur, varoluşta sürüp gitme çabasıdır. Ama conatus “bu özün varoluşu ya da varoluşun

süresini belirlememesi ölçüsünde, yalnızca özün varoluşta almaya belirlendiği haldir. O halde sınırsızca varoluşta sürme çabası olarak conatus, hiçbir belirli zamanı kuşatmaz: Öz kipin varoluşta daha çok ya da daha az zaman sürüp gitmesine göre ne daha yetkin ne daha az yetkin olacaktır. Kip henüz varolmazken hiçbir şeyi eksik olmayan öz, kip varolmamaktan çıktığında da hiçbir şeyden yoksun kalmaz.

Bize benzeyen başka bir bedeni yıkıma uğrattığımızda da aynı durum söz konusudur. Vurma eylemi (örneğin el kaldırma, yumruğu sıkma, kolu yukarı aşağı hareket ettirme) değerlendirilecek olursa, insan bedeni kendisini karakterize eden ilişkiyi koruyarak bunu gerçekleştirebildiği ölçüde, bu eylemin bir öze ilişkin bir şey ifade ettiği görülür. Bu nedenle de bu eylem “insan bedeninin yapısıyla kavranan bir erdemdir”. Mesela bir hayvan için vurma eyleminden söz edilemez. Vurma eyleminin saldırgan olması ve bir başka bedeni tanımlayan ilişkiyi tehdit etmesi ya da yıkıma uğratması, öze ilişkin bir durum değildir. Sadece ilişkileri uyumsuz olan iki bedenin karşılaşmasını yansıtır. Bizatihi niyetin kötü olduğu söylenebilir. Ama niyetin kötülüğü yalnızca bu eylemin imgesini, ilişkisi bu eylem tarafından yıkıma uğratılan bir bedenin imgesiyle birleştirmiş olmamdır. Burada, bu eylem ilişkisi bağlı olduğu kişinin ilişkisiyle uyuşmayan bir şeyi ya da bir kişiyi hedef aldığı ölçüde bir “kötülük” vardır. Her zaman bir zehrinkine benzer bir durum söz konusudur.

Spinoza, annelerini öldüren, Neron ve Oreste'in, aynı eylemi yapmalarına rağmen, ikisinin aynı sonucu ya da etkiyi doğurmadığını söylemektedir. Tarihte, bu eylemden dolayı, Neron kötü Oreste iyi görülmüştür. Neron, annesini belki de kötü bir şey yaptığı için öldürmüştür, bunu bilmiyoruz. Ama Neron'un annesini öldürmesine Spinoza nankör, acımasız ve asi demektedir. Eğer Neron'un hareketi kötüyse bu annesini öldürdüğü için değil, Neron annesini öldürerek kendisini, nankör, acımasız ve asi olarak gösterdiği içindir. Ama Orestes annesini, babası Agamemnon'u öldürdüğü için öldürmüştür. Orestes, eylemini, eylemiyle ayırttığı annesiyle değil annesi tarafından ayırtılan babasıyla birleştirmiştir. Yani Oreste annesini öldürerek, babası Agamemnon ile ilişkisini yeniden kurmuştur. Bylenberg'in ikinci yanlış anlaması buna dayanır: “Bylenbergh, Spinoza'nın gözünde, bir öz ifade ettiği ölçüde –bu öz Neron'un ki bile olsa- kötülüğün bir iyiliğe, suçun ise bir erdeme dönüştüğünü sanır” (Deleuze 2013: 249). Aslında suç bir öze ilişkin hiçbir şey ifade etmez; suç, hiçbir özü ifade etmez, Neron'un ki bile.

Demek ki kötülük yalnızca üçüncü düzende, karşılaşmalar düzeninde ortaya çıkar. Bileşen ilişkiler her zaman karşılaşan bedenlerin ilişkileri değildir. Hatta kötülük, karşılaşmaların bütünsel düzeninde de hiçtir. Çünkü hiçbir yıkım ne kendinde özün

gerçekliğini ne de ilişkinin ebedi hakikatini etkiler. Kötülüğün görünüşte olduğu tek bir durum kalıyor. Varolan belli bir kip varoluşu boyunca ve gerçekleştirdiği karşılaşmalara göre bazı değişimlerden geçer, bunlar onun eyleme gücünün değişimleridir. Eyleme gücü azaldığında, varolan kip daha düşük bir yetkinliğe geçer. Kötülük de bu “daha düşük bir yetkinliğe geçme edimi” değil midir? Bylenberg’in de dediği gibi, daha iyi bir durumdan yoksun kaldığımızda, kötülük diye bir şeyin pekâlâ varolması gerekir (Spinoza 2014: 139; Mektup XX). Spinoza’nın ünlü cevabı şöyledir: Daha düşük bir yetkinliğe geçmede hiçbir yoksunluk yoktur, yoksunluk basit bir olumsuzlamadır. Kötülük bu son düzende bile hiçtir. Gören bir insan kör olursa ya da demin iyilik arzusuyla dolu olan bir adam şehvani bir iştah tarafından ele geçirilirse, bu kişilerin daha iyi bir halden yoksun kaldığını söylememiz için hiçbir sebep yoktur; “çünkü bu açıdan bakıldığında daha iyi olan iştah şeytanın veya bir taşın doğasına ne kadar aitse, bu adamın o andaki doğasında da o kadar aittir” (Spinoza 2014: 156; Mektup XXI).

Bylenberg Spinoza’yı apayrı iki kıyaslama tarzını birbirine karıştırmakla suçlamaktadır: aynı doğaya sahip olmayan şeylerin kıyaslanması ile tek bir şeyin hallerinin kıyaslanması. Taşın doğasına görmenin ait olmadığı doğrudur ama görme insanın doğasına aittir. Buradan kaynaklanan temel eleştiri şudur: Spinoza, bir varlığın özüne, sahip olamayacağı bir andalık yüklemektedir; Bylenbergh şöyle söylüyor: “Başka bir deyişle, eğer şehvi bir iştaha sahipsem, bu iştah o anda benim özümde ait demektir; yok eğer böyle bir iştaha sahip değilsem, iştah yoksunluğu, benim özümde, bu iştaktan yoksun olduğum anda aittir” (Spinoza 2014: 162; Mektup XXII). Böylece zamanda her türlü ilerleme ve gerileme anlaşılmaz hale gelmektedir.

Bylenbergh, Deleuze’ün de belirttiği gibi, sanki Spinoza bir şeyin o anda sahip olduğu öze bağlı olarak her zaman olabileceği kadar yetkin olduğunu söylüyormuş gibi davranır (Deleuze 2013: 251). Spinoza bambaşka bir şey söylemektedir: bir varlık, o anda özüne ait olan etkilenişlere bağlı olarak, her zaman olabileceği kadar yetkindir. Bylenbergh’in “öze ait olma” ile özü oluşturma’yı karıştırdığı açıktır. Bir kip varolduğu sürece, özü, şu ya da bu anda etkilenme kudretini dolduran etkilenişlere bağlı olarak olabileceği kadar yetkindir. Yoksunluk değil, uyumsuzluk, dışlama, olumsuzlama vardır.

Kısacası Deleuze’ün de belirttiği gibi, “Spinoza’da, etkilenme kudretinin her an zorunlu olarak doldurulmuş olmasını gerektiren “zorunlulukçu” esinle, o kudretin her an eyleme gücünün artacak ya da azalacak şekilde doldurulmasını ve bu değişikliklerle kendisinin de değişmesini gerektiren “etik” esin arasında hiçbir

çelişki belirmez” (Deleuze 2013: 252). Hiçbir yoksunluk olmamakla birlikte daha büyük ya da daha küçük yetkinliklere geçiş vardır.

Bu durumda bizler, belli bir bakış açısı içindeyiz. Bu durumda hepimiz ayrışma ya da birleşme açısından farklı bakış açıları içindeyiz. Spinoza'ya göre “iyi” ilişkilerden doğrudan bir birleşme meydana getiren edimdir, dolaylı olarak bir ayrışmaya yol açsa da. Kötü ise dolaylı olarak bir birleşmeye yol açsa da doğrudan bir ayrışma meydana getirendir. Öyleyse iyi ve kötünün kriteri birleşme ve ayrışmadır. Bu bizim bakış açımızdandır yoksa doğa açısından her şey birleşmedir. Bazen birleşme doğrudan ayrışma dolaydı; bazen ayrışma doğrudan birleşme dolaylıdır. Deleuze'ün de dediği gibi “yaşam” budur, bununla yaşamak gerekir (Deleuze 13/01/81-1).

Sonuç

Spinoza için kötülük, sadece biz insanların bakış açısından hareketle dile getirilen yargılamalardır. Bu nedenle Spinoza, ahlaktan değil Etikten bahseder. Ona göre, kötü, varolanlar arasındaki niceliksel ayırmadan (güç farklılıkları) ve Varoluş kipleri arasındaki niteliksel karşıtlıktan (özgür-köle) ortaya çıkar (Deleuze 12/12/1980-2). Bu düşünce kötülüğü için bir düzlemde ve yargının ötesinde ele almaktadır. Bu da sahtelik ve gerçekliğin deneyimlenmesidir. Mesela bir madenin altın olduğunu anlamak için onun ısırılması, deneyimlenmesi gerekir.

Kötü ve iyi olma hali, Spinoza için bir yaşam meselesidir. Çünkü insanlar arasındaki niteliksel karşıtlık buradan ortaya çıkar. Özgür ve güçlü insanların eylemleri iyi, Köle ve güçsüz insanların eylemleri kötüdür. Kölelik, bir sosyal statü değildir, bir yaşam kipidir. Güçsüz ya da köle insanlar, yaşamı keder üzerinden temellendiren insanlardır. Kötü insanlar kederi yaşam kipi haline getiren, kederi besleyen insanlardır. Bunlar yaşamak yerine yaşamı yargırlar ve suçlarlar. İnsan doğasını yargılayan, taşıyan, kötüyü insan doğasında bulan düşünceler, kederi yücelterek insanı güçsüzleştirirler. Köle ruhlu insanlar herşey kötü gittiğinde kendilerini iyi hisseden insanlardır. İnsanların güçleri etkilerle doludur. Keder, gücü azaltan etkidir, neşe gücü artıran etkidir. Spinoza'nın zorunlulukçu düşüncesinde sorun, “nasıl özgür olunur?” sorunudur. Kötü insan özgür olma çabası içine girmeyen insandır.

Kaynakça

Deleuze, Gilles (1978-1981), *Spinoza Üzerine Dersler*, <https://www.webdeleuze.com/cours/spinoza>

Deleuze, Gilles (2013), *Spinoza ve İfade Problemi*, (çev. Alber Nahum), İstanbul, Norgunk.

Kiriş, Nurten (2008), “Tarihsel Olarak Kötülük Problemi ve Çözüm Yolu Olarak Teodise”, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5, ss. 81-96.

Özkan, Fatih (2019), “Sokrates ve Platon Felsefesinde İnsan Sorunu”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.18, ss. 1-20.

Spinoza (2009), *Törebilim Ethica*, (çev. Aziz Yardımlı), İstanbul, İdea Yayınları.

Spinoza (2014), *Mektuplar*, Ankara, Dost.